

Simonik Péter:

A MÁK Rt. Tata-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpénztárának története (1898-1914)

A József Attila Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének szociálpolitika történeti szempontból az egyik legértékesebb dokumentuma a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (a továbbiakban: MÁK Rt.) Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpénztárának (a továbbiakban: bányatárspenztár) 1901-1914 között keletkezett jegyzőkönyvei. A tatabányai szénbányászat múltjáról viszonylag sokat tudunk, ám -a fennmaradt levéltári források hiányosságai miatt- a bányamunkások biztosításával foglalkozó intézmény történetéről (és működésének első éveiről) meglehetősen kevés ismerettel rendelkezünk.

A Bányakórház, a Gőzfürdő, a gyógyszertár, a bányatelepeken működő elemi iskolák létrehozásában és működtetésében is jelentős szerepet vállaló bányatárspenztár első éveiről 1977-ben az Új Forrás hasábjain, G. Kiss Márta tollából jelent meg egy kisebb összefoglaló munka.¹ A szerző –a korszak ideológiai felfogásának megfelelően- főként az intézménynek, a munkavállalók „kizsákmányolásában” betöltött szerepére hívta fel a figyelmet és kisebb hangsúlyt helyezett Tatabánya négy elődközségében betöltött szerepére. Tanulmányunkban ez utóbbi feltárására teszünk kísérletet, miközben nem kerülhetjük meg a bányatársládák szociálpolitikában betöltött szerepének vizsgálatát.

A bányatársláda intézményének megjelenése és fejlődése

A két világháború közötti magyar szociálpolitika egyik legjelentősebb képviselője Hilscher Rezső, az üzemi szociálpolitikára vonatkozó definíciójában kiemelt szerepet tulajdonított az üzemi szolidaritás megteremtésének, mivel úgy vélte, hogy ez jelentős mértékben elősegítheti a munkaadók és a munkavállalók közötti erkölcsi kapcsolat fennmaradását.²

Ezen szolidarisztikus célok megvalósítása nem volt ismeretlen a hazai szénbányászok körében, hiszen az egyik legrégebbi jóléti intézmény –a bányatársláda- működése is éppen ezen az elven alapult. A munkavállalók közötti szolidaritás elsősorban a bányamunka jellegére volt visszavezethető, mivel a föld alatt végzett munka mindenkitől olyan

¹ G. Kiss Márta: A társláda intézménye a tatai szénmedencében.=Új Forrás, 1977. 2. sz. p. 89-96.

² Hilscher Rezső: *A tőke és a munka békéje.*= Társadalompolitikai Füzetek, 1938. 3-4. sz. p. 84.

együttműködést kívánt meg, amelyben a résztvevőknek nemcsak jogaik, hanem kötelezettségeik is voltak egymással szemben. Amennyiben valaki nem végezte el a rá bízott feladatokat az nemcsak a saját, hanem társai testi épségét is veszélyeztette.³

A munkahelyi közösség jelentőségét jól mutatja, hogy már viszonylag korán, a XII. században megjelennek az első olyan betegsegélyező- és temetkezési egyletek, amelyek a bajba került bányászokon kívántak segíteni.⁴

A bányatárszláda (Bruderlade) intézményével először 1496-ban, Thurzó János körmöci bányájának ismertetésekor találkozhatunk. A társláda újszerűsége elsősorban nem abban rejlett, hogy a munkavállalók minden bérfizetéskor bedobott perselypénzéből próbálták magukat és társaikat megvédeni a bányamunka során felmerült kockázatokkal szemben (pl. baleset, betegség, halál stb.), hanem ennél sokkal jelentősebb társadalmi funkcióval is bírt. A társláda felépítése és működése ugyanis jól szimbolizálta azt az autonómiát és szabadságot, amellyel a bányászok a korabeli társadalomban rendelkeztek.

Már a Thurzó-féle társláda alapszabályában is rögzítésre került, hogy mind a bányamunkások, mind pedig a munkaadók kötelesek a havi bérfizetés alkalmával a bér 2-3 %-át kitevő összeggel a társláda vagyonát gyarapítani. Az ily módon befolyt pénzeket a munkavállalók felvételekor vagy előléptetésekor befizetett beiktatási díj, a szabályzatokban foglaltak ellen vétők bírságpénzei, valamint a bányatársulatra kirótt kincstári adók „visszacsorgatásából” származó bevételek is tovább növelték.⁵

A társládákat már a kezdetektől fogva egy, a munkaadók és a munkavállalók képviselőiből álló választmány irányította. Bár az intézmény a bányamunkások különböző kockázatokkal szembeni védelmét volt hivatott szolgálni, a tagok mégis fontosnak tartották a bányász vezető tisztségviselőinek bevonását a társláda működtetésébe.

Annak ellenére, hogy a társládák bányatársaságokként szerveződtek, az ellátások tekintetében nem sok különbséget mutattak. Az intézmény a beteg tagok számára az ingyenes orvosi kezelést biztosította, szükség esetén pénzügyi segítyt nyújtott, megoldást kínált az idős és rokkant bányászok problémáira, támogatta az özvegyeket és árvákat, anyagi segítséget nyújtott a tagok és hozzátartozóik temetési kiadásainak fedezéséhez is.⁶

³ Molnár László: *500 éves a magyar bányatárszláda intézménye*,= Bányászati és Kohászati Lapok (a továbbiakban: BKL) 1996. 5. sz. p. 454.

⁴ Oczvirk Nándor: *A hazai bányamunkásvizonyok fejlődése II.*,=BKL, 1911. 16. sz. p. 219.

⁵ Molnár: i.m. p. 455.

⁶ Oczvirk: i.m. p. 220.

A szolgáltatások és ellátások mértéke elsősorban a munkaviszony hosszától és a keresetek nagyságától függött. Voltak azonban olyan bányatársaságok is (pl. ilyen volt a dobsinai is), ahol a munkavállalók nem keresetük alapján részesültek bizonyos ellátásokban, hanem a tagok döntésén múlt, hogy mely ellátásokra tartanak igényt és ezek alapján fizették be az adott „szolgáltatáscsomag” igénybevételére feljogosító havi díjat.⁷

A bányatársláda által nyújtott szolgáltatások és ellátások terén az igazi áttörés majd csak 1854-ben következett be, amikor is az osztrák bányatörvénnyel megpróbálták csökkenteni a bányatárspénztárak szolgáltatásai között meglévő különbségeket. De miért is volt szükség a szolgáltatások egységesítésére?

Amint azt már említettük a bányatörvény megjelenése előtt az egyes bányatársaságok munkavállalói szabadon dönthettek arról, hogy létesítenek-e bányatársládát vagy sem. A munkások csak reménykedni tudtak a munkaadók segítőkészségében, hiszen őket semmi nem kötelezte arra, hogy anyagilag is támogassák ennek, –a biztosítástechnikai szempontból sem kifogástalan- intézménynek a működését.⁸

Az osztrák bányatörvény 210. §-a minden bányavállalat számára kötelezővé tette a bányatárspénztár létesítését, arra az esetre pedig, ha a bányabirtokos önmaga képtelen lett volna önálló bányatárspénztár alapítására lehetőséget biztosított a más vállalatokkal történő egyesülésre.⁹ Az új jogszabály ugyan minden munkahelyen kötelezővé tette a társpénztárak létesítését, ám a munkahelyüket gyakrabban változtató munkavállalók problémájára (ti. a jogfolytonosság biztosítására) nem tudott megfelelő választ adni.

A néhány évvel később kiadott, az iparban foglalkoztatottak biztosítására vonatkozó jogszabályok azonban csak részben érintették a bányatárspénztárak működését. Bár az ipari és a gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. tc. rendelkezései a bányamunkásokra is kiterjedtek, a baleseti kockázat ellen védelmet nyújtó balesetbiztosítási törvény (1907) viszont már nem sorolta őket a jogosultak körébe.

A bányamunkások védetté válásának kérdésével -néhány évvel később- már az osztrák közmunkaügyi miniszter is foglalkozott. Rendeletében arra hívta fel a munkáltatók figyelmét, hogy azok lehetőség szerint csökkentsék mindazon kockázatokat, amelyek a munkavállalók

⁷ Eisele Gusztáv: Gömör és Kishont Törvényesen Egyesült vármegyék bányászati monográfiája. Selmezbánya 1907, p. 501.

⁸ Fehér Manó dr.: A társládába befizetett járulékok visszakövetelésének kérdése. = BKL, 1914. 9. sz. p. 547.

⁹ Balkay Béla dr. – Szeőke Imre dr.: *Magyar bányajog*. Bp. 1901. p. 226.

életét és egészségét veszélyeztetik. Emellett támogatandónak tartott minden olyan kezdeményezést, amelynek célja a munkások fizikai és szellemi jólétének előmozdítása volt.¹⁰

Ezen felismerés és a szénbányászatnak a hazai gazdaság életben betöltött szerepének ellenére a szociálpolitikai jogalkotói tevékenység csak alig érintette ezt a területet. Mindezt talán az is jól jelzi, hogy még az 1920-as években is, a korszerűnek semmiképp nem mondható 1854. évi osztrák bányatörvény rendelkezései voltak hatályban. Bár a XIX. század végén az ipartörvények és a munkásbiztosítás bevezetése tárgyában folyt törvényházi viták során szinte minden alkalommal felhívták a figyelmet a rendszer hiányosságaira, ezen felvetések további lépések megtételéhez nem vezettek.¹¹

Ez az eredménytelenség azonban nemcsak a kormányzati tényezőknek és a munkáltatók ellenérdekeltségének volt felróható, hanem a szénbányászat több évszázados tradícióinak is, amelyet a szakma képviselői mindenféle külső behatásoktól meg kívántak védeni. Ennek ismeretében talán az is érthető, hogy miért éppen a balesetbiztosítás bevezetésével kapcsolatos viták során került a középpontba a hagyományok megőrzésének igénye. A szakma képviselői egyrészt az évszázados múltra visszatekintő bányatárszláda intézményének funkcióvesztésétől tartottak (beleértve ebbe a bányavezetés felügyeleti jogának elvesztését is), másrészt pedig a minden munkásra kötelezően kiterjedő jogszabály bevezetése esetén az ipari munkásoktól a korábbiakban elkülönülő bánya- és kohómunkások autonómiájának elvesztését is prognosztizálták.¹²

A bányatárszládák (vagy ahogy a későbbiekben nevezték: bányatárspénztárak) között már a XVII. században találunk olyanokat, amelyek nemcsak a munkavállalókat érintő különböző kockázatokkal szembeni védelmét szolgálták, hanem figyelmet fordítottak más jellegű szükségleteik kielégítésére is. A selmecebányai (XVII. sz.) és a brennbergbányai (XVIII. sz.) társzládák voltak az elsők, amelyek az iskolák és a kórházak fenntartásával kapcsolatos kiadásokat is fedezték.¹³

Az egyes munkásjóléti intézmények bányavállalatonkénti elterjedését vizsgálva elmondható, hogy szinte nem volt olyan üzem, ahol valamilyen jóléti intézmény elő ne fordult volna, ugyanakkor nem említhetünk meg egyetlen olyan intézményt sem, amelyik valamennyi vállalatnál megtalálható lett volna.

A magyar bányaiparban a XX. század elején hat jóléti intézménytípus jelenlétéről beszélhetünk: a nevelésügyi (templomok, népiskolák, ipariskolák, árvaházak, olvasó-,

¹⁰ Oczvirk Nándor: *A bányamunkások továbbképzése.*= BKL, 1909. 15. sz. p. 157.

¹¹ Heller Farkas: *Magyarország socialpolitikája*, Bp. 1923, p. 128.

¹² F.: ,= BKL, 1903. p. 622.

¹³ Rákóczy Sámuel: *A bányászok pszichológiája.*= BKL, 1907. 21. sz. p. 519. ill. Molnár: i.m. p. 456

ifjúsági- és zeneegyletek, daloskörök), egészségügyi (kórház, fürdő, vízellátás), lakásügyi (társulati- és szövetkezeti munkástelepek, rokkanttelepek), ételmezésügyi (élelemtár, vásárcsarnok), munkásbiztosítási intézetekről (bányatárspénztár, beteg- és balesetsegélyező intézet), valamint tisztviselői nyugdíjintézetekről.¹⁴

Az előbbi tipológia jól jelzi, hogy a munkásjóléti intézmények létesítése mögött a legtöbb esetben semmiféle normatív előírást nem találunk. E tárgyban az 1872. évi VIII. tc., az ipartörvény 69. §-a is meglehetősen homályosan fogalmaz: „minden gyáros köteles gyárában saját költségén mindazt létesíteni és fenntartani a mi tekintettel az iparüzlet és telep minőségére, a munkások életének és egészségének lehető biztosítására szolgál”. Amint azt az idézett rendelkezés is mutatja a jogalkotók a munkáltatókra bízzák, hogy azok mely intézmények létesítését tartják fontosnak.

Néhány paragrafussal később (72. §) arra a kérdésünkre is választ kaphatunk, hogy ezen intézmények létesítése mögött minden esetben a munkáltató jószándékát kell-e feltételeznünk vagy ehhez képest jóval prózaibb okokat találhatunk. „Lakással azonban, tűzifával, földhaszonélvezettel, rendes ételmezéssel, orvossággal, orvosi segélylyel (sic!) a munkást, ha beleegyezik, elláthatja s az ezekért járó összegeket a bérfizetés alkalmával béréből levonhatja.” Ezen bekezdésben foglaltakat azonban nem lehet egyértelműen pozitívnak vagy éppen negatívnak értékelnünk.

Pozitívnak tekinthetjük abban az értelemben, hogy a munkáltatók számára szélesre tárja a létesíthető intézmények körét, ugyanakkor a munkásoknak döntési szabadságot is adott a kezébe annak eldöntéséhez, hogy élni kívánnak-e a munkaadók által felkínált szolgáltatásokkal. Negatívumát pedig az adja, hogy ezen szolgáltatásokért minden esetben fizetniük kellett. /Azt természetesen meg kell jegyeznünk, hogy az adott szolgáltatások díja a legtöbb esetben alacsonyabb volt, mint azok tényleges piaci értéke./

A vállalatok által nyújtott jóléti szolgáltatások színvonaláról –kellő mélységű kutatások hiányában- viszonylag keveset tudunk és az e téren meglévő bizonytalanságunkat az csak tovább fokozza, hogy ezen intézmények finanszírozásáról is meglehetősen kevés ismerettel rendelkezünk. A bányavállalatok jóléti tevékenységét a legtöbbször a munkáltató által a bányatársládának nyújtott támogatás mértéke alapján ítélték meg, holott ennél sokkal fontosabb kérdés annak vizsgálata, hogy a munkaadó ezen kívül milyen más kedvezményeket

¹⁴ Katona Lajos: *A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. és társvállalatai jóléti intézményeinek ismertetése.* = BKL, 1913. 15. sz. p. 144.

nyújt munkásainak, ill. hogy a társláda szabályzatát a munkavállalók érdekeinek megfelelő irányba alakította-e vagy sem.¹⁵

A reális helyzetértékeléskor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a Hilscher-féle megállapítást sem, amely szerint a magyar iparban még az 1930-as évek végén is jobbra olyan munkásjóléti intézményeket találunk, amelyek a munkaadóktól áldozatot egyáltalán nem, vagy pedig csak igen szerény mértékűt követeltek. Példaként a vállalati betegsegélypénztárakat, a csecsemőotthonokat, napköziket és az egészségügyi intézményeket említi meg, amelyek finanszírozása az OTI megtakarításokból történt, ám ezeket a vállalatvezetők többsége saját áldozatkészségük bizonyítékaként tüntettek fel.¹⁶ A finanszírozási kérdések átláthatatlanságának ékes bizonyítéka volt az is, hogy a legtöbbször még maguk a munkavállalók sem voltak tisztában azzal, hogy a bérükből jóléti célokra levont összeget a vállalat vezetése mikor és mire használta fel.¹⁷

A vállalat által nyújtott jóléti szolgáltatások minőségét a munkaadók hozzáállásán kívül – közvetett módon- a becsült szénvagyon nagysága és a bányatelepek földrajzi elhelyezkedése is befolyásolta. A munkásjóléti intézmények kiterjedt hálózatával elsősorban azokon a bányatelepeken lehetett találkozni, ahol a föld felszíne alatt több évtized alatt kitermelhető szénkészlet rejtőzött. /Az egyik legjelentősebb bányavidéken, Tatabányán pl. a 20 méter vastag széntelep alapján a kitermelés várható időtartamát 150 évre becsülték./¹⁸

A jóléti intézmények kiterjedtségének azonban nemcsak a széntelepek nagysága, hanem a bányatelepek földrajzi elhelyezkedése is befolyásolta. A nagyvárosoktól távol eső területeken kialakult kolóniákon ezeknek az intézményeknek lényegesen nagyobb szerepük volt a munkavállalók életkörülményeinek javításában és helyhez kötésében, mint a nagyobb lélekszámú településeken.¹⁹

Ezen kérdések és felvetések azonban arra is felhívják a figyelmünket, hogy a magyar bányáiparban működő jóléti intézmények létesítése mögött meghúzódó okokat csak az egyes bányavállalatok jóléti tevékenységének szisztematikus feldolgozásával tárhatjuk fel.

¹⁵ Andreics János: Törvényjavaslat a bányatörvényről és a munkások baleset ellen való biztosításáról szóló törvényjavaslatról.= BKL, 1904. 9. sz. p. 582.

¹⁶ Hilscher, i.m. p. 83.

¹⁷ A témával kapcsolatban lásd Prém Lóránt dr.: *Testnevelés, sport, turistaság a szabadidőbe*, In.: In.: A gyáripari munkavállalók szabadideje. (Szerk.: dr. raggambi Fluck András). Bp., 1940. p. 54. és Szabó Ervin: *A tőke és a munka harca*. In.: Szociológia, politika I. (Szerk.: Gömöri Ernő). Bp. p. 87.

¹⁸ Korompay Lajos: *Salgótarján szabadidő problémái*, In.: Szabadidő-tevékenység a magyar gyáriparban (szerk.: Fluck András). 1941. Bp. p. 55.

¹⁹ Szabó: i.m. p. 88.

A tatabányai bányatárspénztár szerepe a munkavállalók biztosításában

Az egyik legrégebbi jóléti funkciót is betöltő intézménynek a bányatárspénztárat tekinthetjük. A bér munkásléttel együtt járó különféle kockázatok (baleset, betegség, öregség) kezelésében jelentős szerepet játszó intézmény és az általa nyújtott szolgáltatások, ellátások a munkavállalók biztonságérzetének növelése szempontjából is nagy jelentőséggel bírnak.

Ennek az egyik alapvető okát abban találhatjuk, hogy az ipar fejlődésével párhuzamosan megnövekedtek azon külső veszélyforrások, amelyek fokozták a bizonytalanságot és kiszámíthatatlanná tették a jövőt. Amennyiben kialakulnak és rendelkezésre is állnak a kockázatkezelés eszközei, akkor ezek az egyén biztonságérzetét fokozhatják. A biztosítás léte segítette erősíteni a racionális előrelátás társadalmilag kialakított képességét azt, hogy mindenki számolni tudjon mai cselekedete holnapi hatásával.²⁰ A biztosítás emellett lehetővé tette, hogy a magántulajdonnal nem rendelkező munkás mégis valamilyen tulajdonhoz jusson. Ez pedig a társadalmisított tulajdon volt. Ennek eredményeképpen megszűnt az a röghöz kötöttség és személyi függés, amely a korábbi történeti korokban a védelemmel mindig együtt járt.²¹

A bányamunkásság biztosításának szabályozásával –mint láttuk- az 1854-es osztrák bányatörvény foglalkozott, mely jogszabály a munkáltatókat saját bányatárspénztár felállítására kötelezte. Nem történt ez másként a MÁK Rt. tatabányai bányatelepén sem. A tatabányai bányamunkások és bányavezetők 1898-ban 838 fővel alapították meg a MÁK Rt. Tatai-vidéki Bányaműveinél Fennálló Társpénztárát, melynek elnöke a helyi bányagazgató volt.²² A választmány az elnökből, a bányagazgató-helyettesből, tagokból, póttagokból és egy választott számvevőből állt. A tagok és a póttagok 50%-át a társpénztári tagok közül választották.²³ A bányatárspénztár öngazgatásának az egyik legnagyobb előnye az volt, hogy a munkásban felébresztette és fejlesztette „a polgári öntudatot, az önálló, szociális gondolkodást, a felelősség és a közösség iránt való kötelezettségérzetet”, azaz részvételükkel egy újfajta viselkedésmód elsajátítására nyílt lehetőségük.²⁴

²⁰ Ferge Zsuzsa: És mi lesz, ha nem lesz? Az állam és a civilizációs folyamat In.: Elszabaduló egyenlőtlenségek (Szerk.: Ferge Zsuzsa). Bp. 2000a p. 38-46.

²¹ Castel, Robert: *A szociális kérdés alakváltozásai*. Bp. 1998, p. 272-287.

²² MOL Z-252 56.cs. 284.d.

²³ A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat alkalmazottai nyugdíjintézetének alapszabályai. Bp. 1937., p. 24.

²⁴ Oczwirik Nándor: *A magyar bányászat munkáskérdései*. = BKL, 1914. 4. sz. p. 217.

A társláda jegyzőkönyvek alapján jól rekonstruálható, hogy az idők folyamán miként változott a választmány összetétele, ám dolgozatunk terjedelmi korlátai miatt csupán az első fennmaradt névsor közzétételére vállalkozhatunk. Az 1901 májusában megtartott ülésen Ranzinger Vince bányaiigazgató, Kantner Adolf bányagondnok és Petricsek Rezső társpénztári számvevő jelenlétében a következőkben felsorolt választmányi tagok vettek részt: Simek János, Oláh Imre, Beck Ignác, Licskó Rezső, Szávodnik Antal, Tóbiás János, Tarda (vagy Farda) Ferenc, Holicska Ferenc, Geyer József, Szaitz Gábor, Stante Márton, Kozole Lipót, Kreutzer Samu, Mayer József, Mestnik János, Golob Béla, Beringer János, Frank Lipót, Hetzmann Gottfried, Hornyik (vagy Hornyák) József. Rajtuk kívül jelen voltak a választmány póttagjai: Csermák Ferenc, Riedl Ferenc II., Salamon István, Ladányi János és Páv Adolf, valamint a három jegyzőkönyvvezető Scheidhauser Fülöp, Koncsán Flórián és Heintz János személyében.²⁵

A bányatársláda pénzügyi kondícióit elsősorban a munkavállalói befizetések, a vállalati adományok, valamint a bírságpénzekből származó bevételek határozták meg.

A bányatárspenztár bevételeinek alakulása 1901 és 1914 között²⁶

Év	Összes bevétel	Ebből vállalati adomány
1901	97.545,20	n.a.
1902	122.277,3	n.a.
1903	127.462,93	n.a.
1904	149.246,47	8.500
1905	182.297,01	11.000
1906	226.048,08	n.a.
1907	293.011,37	n.a.
1908	384.568,36	35.000
1909	398.534,27	n.a.
1910	408.129,65	40.000
1911	452.848,07	40.000
1912	518.064,63	65.000
1913	600.819,57	65.000
1914	n.a.	96.000

²⁵ Társláda jegyzőkönyv 1901. május 5. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

²⁶ A táblázat a bányatárspenztár 1901 és 1913 közötti havi üléseiről készült jegyzőkönyvekben foglalt adatok alapján készült (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

A munkavállalók nettó jövedelmének 4 %-át kitevő járulékok képezték a társpénztári befizetések legnagyobb hányadát.²⁷ Miután a munkáltatókat semmi nem kötelezte arra, hogy az intézmény működéséhez hozzájáruljanak, ezért a bányavezetés évenként egyszer, adomány nyújtásával segítette a szervezet munkáját.²⁸ A bányatárspénztár összes bevételeit és a vállalati adományok nagyságát mutató táblázat adatsorainak összevetése után megállapítható, hogy a bányatársulat csak nagyon szerény mértékben támogatta az intézmény munkáját.

A bányatárspénztári szabályzat 21. §-a szerint az 1.000 Ft-os értékhatárt meghaladó éves maradványok összegét magyar állampapírokba ill. hitelpapírokba kellett fektetni.²⁹ Miután a szervezet működésének első három évéből nem maradt fenn egyetlen gazdasági ügyekkel foglalkozó dokumentum sem, ezért nagyon nehéz rekonstruálnunk, hogy miként is alakult ebben az időszakban a pénztár helyzete. Egy 1901-es bejegyzésből azonban megtudható, hogy már megalakulásának harmadik esztendejében „súlyos kötelezettségei” voltak.³⁰ Ez vélhetően összefüggésbe hozható azzal a ténnyel, hogy a társláda kiadásainak jelentős részét a munkavállalói befizetésekből fedezték. Mivel a bányanyitást követő első évek építkezései és infrastrukturális beruházásai meglehetősen magas kiadásokkal jártak, ezért -az évről-évre növekvő munkáslétszám ellenére- csak nagy nehézségek árán lehetett az ehhez szükséges pénzügyi erőforrásokat előteremteni.

Az előbbieken említett gazdasági problémák miatt a pénztár irányítóinak nem az éves hozamok gyümölcsötztetésére, hanem a pénzügyi helyzet stabilizálására kellett nagyobb gondot fordítaniuk. A befizetések növekedése és a kiadások arányainak csökkenését követően azonban már lehetőség nyílt az év végén keletkezett többlet befektetésére is. Amíg 1911-ig elsősorban magyar korona járadéki kötvényekbe kerültek a megtakarítások, addig ezeket a következő években különböző hazai pénzintézetek államilag garantált zálogleveleiben helyezték el (pl. Belvárosi Takarékpénztár Rt., Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár, Magyar Földhitelintézet, Magyar Jelzáloghitelbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank stb.)³¹

²⁷ Litschauer Lajos: A Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat Alsó-Galla-Bánhidai Barnaszénbányaműve. Selmechánya. 1902, p. 104.

²⁸ MOL Z-252 56. cs. 284. d. 122-140. pp

²⁹ Társláda jegyzőkönyv, 1911. február 26. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

³⁰ Társláda jegyzőkönyv, 1901. március 24. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

³¹ Társláda jegyzőkönyv, 1911. február 26. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

**A bányatárspénztár pénzügyi helyzetének alakulása
az éves zárszámadások alapján (1901-1913)³²**

Év	Bevétel	Kiadás	Maradvány
1901	97.545,20	73.403,04	24.142,16
1902	122.277,3	75.704,07	36.573,28
1903	127.462,93	93.185,56	34.277,37
1904	149.246,47	105.625,13	43.621,34
1905	182.297,01	110.228,52	72.068,49
1906	226.048,08	82.985,80	143.062,28
1907	293.011,37	98.429,80	194.587,57
1908	384.568,36	115.589,65	268.978,71
1909	398.534,27	141.043,06	257.491,21
1910	408.129,65	128.742,51	279.387,14
1911	452.848,07	140.387,93	312.460,14
1912	518.064,63	163.320,65	354.743,98
1913	600.819,57	194.708,34	406.111,23

A társpenztár kedvező pénzügyi kondícióját jól mutatja, hogy 1907 decemberében már 623.205,72 Koronás vagyonnal rendelkezett.³³ A gyarapodás üteméről és a kötvényvásárlásra fordított összegekről csak az 1910 után keletkezett jegyzőkönyvekben találunk utalásokat. 1911-ben 200.000, a következő évben 380.000, az utolsó békeévben 570.000, 1914-ben pedig 310.000 Koronával nőtt a záloglevelekbe és járadékkötvényekbe fektetett pénzvagyong nagysága.³⁴

Miután a helyi bányatárspénztárba minden munkásnak kötelező volt belépnie, ezért nem elhanyagolható annak vizsgálata, hogy az egyes munkavállalói csoportok közül kiknek is nyújtott biztonságot ez az intézmény. Ha a bányatárspénztár taglétszámát összevetjük a munkáslétszámmal, akkor elmondhatjuk, hogy a bányamunkások többsége védelmet élvezett a munkával járó kockázatokkal szemben. A bányanyitást követő évtől kezdődően egyre jobban nőtt a társpenztári tagok aránya és 1912-re már a munkások 99, 23%-a tartozott ebbe a csoportba.

³² A táblázat a bányatárspénztár 1901 és 1913 közötti éves zárszámadó üléseiről készült jegyzőkönyvekben foglalt adatok alapján készült (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

³³ Társzláda jegyzőkönyv, 1908. augusztus 30. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

³⁴ Társzláda jegyzőkönyv, 1911. május 14. , október 22.; 1912. február 25., június 2. , szeptember 29.; 1913. február 9., augusztus 31., december 28.; 1914. október 25. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

A bányatárspénztári tagok létszáma 1898-1912 között³⁵

Év	Taglétszám	Munkáslétszám	Tagok aránya (%)
1898	838	1250	67,04
1900	2000	2800	71,42
1905	4000	4803	83,28
1912	7000	7054	99,23

Ezek az adatok azonban némiképp félrevezethetnek bennünket, ha nem vesszük figyelembe a társpénztári rendszer sajátosságait. A rendszer egyik legnagyobb hibája éppen az volt, hogy az egyes társpénztárak nem ismerték el a másokban eltöltött éveket, ezáltal a munkahelyet változtató bányászok nem vehették igénybe az új munkahelyen működő társpénztár nyújtotta szolgáltatásokat.³⁶

Mindennek kettős hatása volt. A munkavállalók ugyan védelmet kaphattak a különböző kockázatokkal szemben, ezzel egyidejűleg azonban jelentős mértékben csökkent a mozgásszabadságuk, hiszen munkahelyváltás esetén elestek a biztonságot nyújtó szolgáltatásoktól, ellátásoktól. A tatabányai munkaerő-vándorlás adatait vizsgálva rögtön szembetűnik a nagyfokú fluktuáció, melynek egyenes következménye az volt, hogy -elegendő járulékfizetési idő hiányában- a munkavállalók jelentős része csak a társpénztári szolgáltatások szűk körére volt jogosult.

Munkaerő-vándorlás a tatabányai bányüzemnél 1898-1901³⁷

Év	Átlagos munkáslétszám	Felvétel	Távozás	Növekedés
1898	817	605	406	145
1899	1385	1714	1133	581
1900	2117	2957	2217	740
1901	2744	2609	1939	670

A Bányatárspénztár kezdetben csak beteg- és nyugdíjbiztosítással kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. A társpénztár nyújtotta szolgáltatások és ellátások köre azonban eltért az állandó

³⁵ MOL Z-252 56.cs. 284. d. ill. *Tatabánya története I.*(szerk.: Gombkötő Gábor – Horváth Géza). Tatabánya 1972, p. 78. alapján

³⁶ Heller: i.m. p. 228.

³⁷ Tatabánya története I.: i.m. p. 57.

és az ideiglenes tagok esetében. Az állandó tagok közé a 15-45 éves férfi munkavállalók tartoztak, az ideiglenesek közé pedig a 15 évesnél fiatalabb, a 45 évesnél idősebb és a 8 napnál kevesebb ideig foglalkoztatott férfi alkalmazottakat, valamint a női munkavállalókat sorolták.³⁸

Az állandó tagokat a bányatárspénztár alapszabályának 5. §-a alapján 3 csoportra osztották. Az első kategóriába az altisztek, a felvigyázók és a kézművesek (felőrök, főfelőrök, vizsgázott gépkezelők, gépészek, ácsok, kovácsok, asztalosok) tartoztak. Amíg a második csoportba a vájárok, bányaaácsok, vizsgázott fűtők, kézműves segédek kerültek, addig a harmadikba a segédvájárokat, a csilléseket, a kézműves tanoncokat, a kocsisokat, a napszámosokat, a női munkásokat és a többi igényt támogató tagokat sorolták. A szabályok ellentmondásosságát jól mutatja, hogy az eredetileg az ideiglenes tagok közé tartozó női munkavállalókat az állandó tagok harmadik fokozatában is megtalálhatjuk.³⁹

Statisztikai adatok hiányában azt nem tudjuk pontosan megmondani, hogy a társpénztári tagok milyen arányban tartoztak az állandó és az ideiglenes tagok csoportjába, de a női és a 15 évesnél fiatalabb munkavállalók létszáma alapján meg tudjuk becsülni ennek minimumát. /A két demográfiai csoportba tartozó munkavállalók aránya 1919-ben pl. 18,38% volt, amely az elkövetkezendő években tovább csökkent.⁴⁰ /

Mindez azt mutatja, hogy a munkavállalók legalább egytizede nem vehette igénybe az intézmény nyújtotta valamennyi szolgáltatást és ellátásokat. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy amíg az állandó tagok és hozzátartozóik 20 hétig ingyenes gyógykezelésben részesülhettek és ugyanennyi ideig térítésmentesen gyógyszert is kaphattak, addig az ideiglenes tagok a kezdetben 4, majd 12 hétig voltak jogosultak ugyanezekre. A betegség esetére járó kórpénz nagysága a munkaviszony hosszától és a munkavállaló nemétől függött. A halál esetére járó temetési segély, valamint az egyszeri szülési segély pedig csak az állandó tagoknak járt.⁴¹

A Bányatárspénztár alapszabályát 1901-ben módosították először. A szabályzatba ekkor kerültek bele a tagok és hozzátartozóik nyugellátásával foglalkozó részek. A nyugellátásra a legalább 10 éves társpénztári tagsággal rendelkező állandó tagok és családtagjaik voltak jogosultak, ez alól kivételt képeztek a munkaképtelenné vált munkavállalók, mivel ők szolgálati idejük hosszától függetlenül ellátást kaphattak. Az állandó tagok első fokozatába

³⁸ Litschauer: i.m. p. 104.

³⁹ A Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat Tatavidéki Bányáinak Szolgálati-rendszabályai. Nagyvárad. 1912, p. 2-3.

⁴⁰ Tatabánya története I.: i.m. p. 65.

⁴¹ Litschauer: i.m. p. 104.

soroltak esetében a nyugbér összege 160 K, a másodikban 130 K, a harmadikéban 90 K volt és összege 5 évenként 80, 65 és 45 koronával növekedett.

Az öregkor kockázata ellen védelmet nyújtó nyugbérbiztosításnak azonban két kritikus jellemzője is volt. Mivel a nyugbér nagysága a szolgálati idő hosszától, a munkás korábbi munkabéréből függött, emiatt joggal feltételezhetjük, hogy a nem túl magas munkabérek miatt a munkavállalók többsége a megélhetést alig fedező nyugbérre volt csak jogosult. A másik probléma az lehetett, hogy a munkavállalók többsége a bányamunka embert próbáló volta miatt nem érte meg az öregkort, emiatt nem is részesülhetett ezekből az ellátásokból. A saját munkabér, valamint a várható élettartam ismerete pont azt a bizonytalanság érzetet fokozhatta, amelynek enyhítésére a biztosítási rendszer létrejött.

A baleseti statisztikákat tanulmányozva megállapítható, hogy a XX. század első felében az egyik legveszélyesebb iparág a bányászat volt, ahol más iparágakhoz képest a munkavállalók hatszor nagyobb eséllyel váltak balesetek áldozataivá.⁴² Az 1901-es adatok jól jelzik, hogy a magyarországi bányákban meglehetősen magas volt a balesetek száma, mivel ebben az esztendőben 527 könnyű, 273 súlyos és 106 halálos kimenetelű baleset történt.⁴³

A magas arányok egyik okaként a balesetvédelmi eszközök részleges vagy teljes hiányát, a másik okként, pedig „a munkások alacsony szellemi nivóját” jelölték meg, amelynek emelését a balesetek megelőzésének egyik leghathatósabb eszközének tartottak.⁴⁴ Amíg az előbbi megközelítés inkább a munkáltatók felelősségét hangsúlyozta, addig az utóbbi a munkavállalók szerepét emelte ki. Talán nem véletlen, hogy a XIX-XX. század fordulóján ez utóbbi álláspont képviselői hallatták leginkább hangjukat és ennek megfelelően mindent megtettek a kötelező balesetbiztosítás kérdésének jogszabályi szintű rendezése ellen.

Ezen törekvésekkel azt is sikerült elérniük, hogy a legkockázatosabbnak tekintett iparágban foglalkoztatott munkavállalókra nem terjedt ki az iparban és kereskedelemben foglalkoztatottak baleset elleni biztosításával foglalkozó 1907. évi XIX. tc. hatálya, emiatt a bányamunkások balesetbiztosításának kérdését más módon kellett megoldani.

A MÁK Rt. vezetése 1912. márciusában egy vállalati Munkásbaleset-biztosító Pénztár felállítása mellett döntött, amely 1919. januárjáig látta el a balesetbiztosítással kapcsolatos teendőket. A működtetésével kapcsolatos terheket teljes egészében a társulat viselte, a szolgáltatások köre, pedig megegyezett az 1907-es törvénycikkben foglaltakkal.

⁴² Csákány György: „Ezernyi fajta népbetegség....” *Az ipari munkásság egészségügyi helyzete a kapitalista Magyarországon.* Bp. 1955, p.28.

⁴³ Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara az 1901. évben IV.= BKL, 1902. 23. sz. p. 492.

⁴⁴ Krisko Bohus: *A balesetek okairól.*= BKL, 1911. 1. sz. p. 12.

A Bányatárspénztár a balesetet szenvedett munkásokat szolgálati idejüktől és társpénztári tagságuktól függetlenül járadékban részesítette és emellett a halálos balesetet szenvedett bányamunkások hozzátartozóiról is gondoskodott. A társulat a munkavégzés során megrokkant bányászok egy részét munkaképesség-csökkenésüknek megfelelő munkakörben (többnyire örként) tovább is foglalkoztatta.

Az 5400/1919. M.E. sz. rendelet értelmében a bányamunkások kötelező balesetbiztosításának ügyével 1919. január elseje után az Országos Munkásbeteg-segélyező és Balesetbiztosító Pénztár foglalkozott, melynek helyi szerve a Bányatárspénztár lett.

A helyi egészségügyi ellátórendszer kiépülése

A Bányatárspénztár feladatai közé nemcsak a munkavállalók biztosításával kapcsolatos adminisztratív teendők ellátása tartozott, hanem -intézményfenntartóként- az egészségügyi ellátórendszer felépítésében és működtetésében is jelentős szerepet vállalt.

Az 1890 és 1900 között eltelt tíz esztendő alatt Alsógalla, Bánhida és Felsőgalla népessége több, mint háromszorosára (9655 főre), a munkavállalók száma pedig tizenhatszorosára (2800 főre) növekedett.⁴⁵ A bányatelepek kiépülése és a munkáslétszám növekedése már a társláda megalakulásának évében egy főállású bányorvos (dr. Szabó Ignác⁴⁶) foglalkoztatását tette szükségessé.

A következő esztendőben (egyes források szerint 1900. október elsején) sor került az első egészségügyi intézmény felállítására. A 14 ágyas bányakórházban az egészségügyi feladatokat kezdetben a már említett bányorvos és 2-3 beosztott látta el. A bányatelepeken élők létszámának növekedése, valamint az esetlegesen kialakuló járványveszély miatt a társláda vezetése 1901-ben egy műtő-orvos (Reisz Ottó) felvétele mellett döntött és ezzel egyidejűleg a rangidős orvost bányafőorvosnak nevezte ki. Dr. Szabó Ignác nemcsak a bányavállalat egészségügyi vezetője lett, hanem előadóként rendszeresen részt vett a társláda ülésein, feladatai közé tartozott a kórház irányítása, valamint –munkatársával megosztva- a bányatelepeken és a környező településeken élő 7.000 biztosított ellátása.⁴⁷

Miután Reisz felvételekor a társpénztár súlyos pénzügyi gondokkal küzdött, ezért az új doktornak járó 3.000 Koronás jövedelem kisebbik hányadának (600 K) folyósítását a

⁴⁵ Tatabánya története I.: i.m. p. 55 ill. 72-78.

⁴⁶ Dr. Szabó Ignác, Szabó István Oscar-díjas filmrendezőnk nagyapja volt

⁴⁷ Társláda jegyzőkönyv, 1901. március 24. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

bányaközpont magára vállalta. Mindezek mellett a belépett munkavállaló számára a társulat szolgálati lakást, szénjárandóságot és a folyamatos áramellátást is biztosította.⁴⁸

Az egészségügyi személyzet létszáma 1902-ben négy ferences rendi nővérrel gyarapodott, akik az immáron 35 férőhelyesre bővült intézményben kezdték meg munkájukat. Az ápolónői teendők ellátását három évvel később már 10 fő végezte.⁴⁹

Az 1908-ban már 48 ágygal működő kórház, egy főépületből és két épületszárnyból állt. A főépületben várótermet, rendelőt, laboratóriumot, sterilizálót, műtőt, valamint nővérszállót alakítottak ki. Az épületszárnyakban volt a két kórteremből, a mellékhelyiségekből és a két fürdőszobából álló belgyógyászat, valamint a két kórteremből, három kórszobából, mellékhelyiségekből és két fürdőszobából álló sebészet.⁵⁰

Az intézmény finanszírozásával kapcsolatos gondokat jól jelzi, hogy a kórház vezetése több alkalommal is a bányatársulat segítségét kérte a zavartalan működéshez szükséges anyagi eszközök előteremtéséhez. 1904-ben pl. a bányafőorvos egy olyan varrógép megvételéhez kért 150-160 K támogatást, amellyel a nővérek a sérült textíliákat javíthatnák.⁵¹ Két esztendővel később, pedig egy röntgen berendezés megvétele érdekében kereste fel a MÁK Rt. helyi vezetőit, mivel a bányamunka veszélyes volta miatt nagy szükség lett volna ezen gép beszerzésére.⁵²

Az ágyszám folyamatos bővülése jól jelezte a kórházi ellátás iránti szükségletek növekedését, amelyek kielégítésére a régi kórház épülete és felszereltsége már egyre kevésbé volt alkalmas. Ezt erősítette meg egy korabeli minisztériumi jelentés is, amely szerint az egészségügyi intézmény nem felelt meg a hatályos jogszabályokban rögzített feltételeknek, ezért ebben a dokumentumban egy új kórház létesítésére tettek javaslatot.

Tekintettel arra, hogy a bányatárspénztár 1908-ban mindössze 750.000 K összvagyonnal rendelkezett, melynek nagy részét a nyugberek kifizetésére kellett fordítaniuk, ezért az intézmény képviselői kéréssel fordultak a MÁK Rt. vezetéséhez. Az anyagi erőforrások hiánya miatt a társláda vezetése úgy látta, hogy az új beruházás megvalósítása a minisztérium és a vállalatvezetés részvétele nélkül nem lehetséges. Elképzeléseik szerint e két szervezetnek vagy ezek egyikének kellett volna biztosítania az építkezéshez szükséges pénzeszközöket, amelyet a bányatárspénztár a későbbiekben bérleti díj formájában visszafizetett volna.⁵³

⁴⁸ Társláda jegyzőkönyv, 1901. március 24. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁴⁹ 1928. május 4. MOL Z-252 56. cs. 284. d.

⁵⁰ Tatabánya története I.: i.m. p. 290.

⁵¹ Társláda jegyzőkönyv, 1904. október 30. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁵² Társláda jegyzőkönyv, 1906. augusztus 12. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁵³ Társláda jegyzőkönyv, 1908. augusztus 30. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

Egy néhány hónappal később kelt bejegyzésben már arról olvashatunk, hogy a bányavezetés anyagi támogatásáról biztosította a társpénztárat, amely ezért cserében vállalta, hogy a vállalat számára havonta fizetett 1000 K hozzájáruláson kívül –az épület tulajdonjogának megszerzése érdekében- a MÁK Rt-től érkező támogatás 1 %-ának megfelelő összeget a társulat számlájára havi rendszerességgel befizeti.⁵⁴

A hosszas előkészítő munka eredményeképpen 1912-ben adták át az új, 120 (szükség esetén 135) beteg kezelésére alkalmas bányakórház 22 kórtermes, emeletes épületét és ezzel egyidejűleg a bányatárspenztár választmánya 14 betegápoló nővér és 2 férfi ápoló felvételéről is döntött.

A kórházban foglalkoztatott orvosok feladatai közé tartozott a bányatelepeken élők egészségügyi ellátása is. Amíg az első években dr. Szabó Ignác és dr. Reisz Ottó látta el az ezzel kapcsolatos teendőket, addig 1905-re már bebizonyosodott, hogy a társpenztár által alkalmazott két orvos képtelen az időközben 12-13.000 főre duzzadt ellátotti kör kiszolgálására, ezért –mint láttuk- a választmány még ebben az évben egy újabb orvos felvétele és a már ott dolgozók fizetésének növelése mellett döntött. A rangidős Szabó éves jövedelme az emelés után 4.800, a mütő-orvosé pedig 3.000 K lett.⁵⁵

Ezen kedvező döntés ellenére az ellátásban komoly gondot okozott, hogy Reisz doktor még az év szeptemberében (tifuszban) elhunyt. Helyére dr. Paletta Viktor került, aki elődjével megegyező 3.000 K éves jövedelme mellé, 1.600 K kocsi- és lótartási átalányt is kapott. Az újonnan felvett (harmadik) orvos dr. Pásztó Ede lett, akinek 2.400 K összegű fizetését és a már említett lótartási átalányt a MÁK Rt. további 600 K-val megtoldotta és ugyanígy járt el Paletta esetében is, akinek a vállalat 1.000 K bérkiegészítést juttatott.⁵⁶ Mindezek mögött azt az érvet találjuk, amely szerint csak abban az esetben lehet a bányatelepekre jól képzett orvosokat hozni, ha azok megfelelő bérezésben részesülnek.⁵⁷

Már 1905-ben problémaként jelentkezett a vidéken élő 1.200 tag és 1.500 hozzátartozó ellátása. Miután a Tatabányán szolgálatot teljesítő két orvos csupán egy lótartási átalánnyal rendelkezett, ezért szükségessé vált egy újabb átalány (1.600 K/év/ló) biztosítása, amelyet dr. Paletta és dr. Pásztó közösen kapott volna meg.⁵⁸ A következő esztendőben az orvosok közlekedésével kapcsolatos költségek növekedése miatt a bányatárspenztár ülésén annak

⁵⁴ Társzláda jegyzőkönyv, 1909. január 10. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁵⁵ Társzláda jegyzőkönyv, 1905. február 5. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁵⁶ Társzláda jegyzőkönyv, 1905. szeptember 24. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁵⁷ Társzláda jegyzőkönyv, 1905. szeptember 24. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁵⁸ Társzláda jegyzőkönyv, 1905. február 5. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

lehetősége is felmerült, hogy az ezzel összefüggő kiadásait az intézmény esetleg saját ló tartásával csökkenthetné.⁵⁹

1907-ben azonban ezt a javaslatot a bányakapitány arra hivatkozva utasította el, hogy a társláda jelenlegi tevékenységi közé a ló tartás nem illeszthető be. A kedvezőtlen döntést követően az intézmény vezetői levélben fordultak a bányaigazgatósághoz és ebben kérték, hogy a MÁK Rt. vállalja fel az orvosok kiszállásához nélkülözhetetlen fogatok biztosítását. A bányavezetés Suligói András fuvarozási vállalkozóval tárgyalásokat kezdeményezett, aki 420 K havi összeg fejében gondoskodott a két fogat kiállításáról.⁶⁰

Az új lófogatra, pedig egyre nagyobb szükség volt, mivel a régi bányateleptől 2-3 km-re fekvő akkoriban épülő Újtelep bányászainak ellátására csak így volt lehetőség. Miután a korábbiakban a járóbetegek ellátását a kórház melletti rendelőintézetben végezték, ezért a bányatelep növekedésével célszerűnek látszott egy második rendelőintézet felépítése is, amellyel kapcsolatos döntését a választmány 1907-ben meg is hozta.⁶¹

Az ellátotti kör növekedése miatt a társláda vezetése újabb orvosok felvétele mellett döntött. Választásuk dr. Mezey György budapesti sebész-, belgyógyász- és fülész szakorvosra esett, aki 3.600 K fizetéssel 1908 közepén munkába is állt.⁶² Egy évvel később, a VI-IX. akna melletti bányatelepen élők gyógyítására dr. Komka József miskolci orvost alkalmazták.⁶³

1912-ben az orvosi kar élén is változás következett be, mivel a társpénztár választmánya hét évnyi munkájának elismeréseként, dr. Paletta Viktort a kórház főorvosává nevezte ki és ezzel egyidejűleg 600 K-val emelte az orvosi fizetéseket.⁶⁴ Ez a fizetésemelés úgy tűnik nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket (ti. a jobb munkavégzést), mivel a következő esztendő feljegyzéseiből megtudhatjuk, hogy Komka és Pásztó doktorok engedély nélkül több heti szabadságra mentek és helyettesítésükről nem gondoskodtak. A társláda fegyelmi bizottsága több alkalommal is megtárgyalta az orvosok ügyét és talán ennek hatására dr. Komka a kilépés mellett döntött, helyére pedig 1913 végén dr. Szutrély Antal budapesti orvos került.⁶⁵

A munkáslétszám növekedése miatt 1914 márciusában ismét napirendre került az orvosi létszám bővítése. A beérkezett pályázatok és a személyes találkozót követően dr. Paulini Géza, ruszabányai orvosra esett a döntnökök választása.⁶⁶

⁵⁹ Társláda jegyzőkönyv, 1906. október 28. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶⁰ Társláda jegyzőkönyv, 1907. március 3. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶¹ 1928. május 4. MOL Z-252. 56. cs. 284. d. 114. p.

⁶² Társláda jegyzőkönyv, 1909. február 7. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶³ Társláda jegyzőkönyv, 1910. július 9. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶⁴ Társláda jegyzőkönyv, 1912. június 2. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶⁵ Társláda jegyzőkönyv, 1913. augusztus 31. ; szeptember 16. ; december 28. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶⁶ Társláda jegyzőkönyv, 1914. március 15. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

A bányakórház és a rendelőintézetek mellett, a bányatárspénztár vezetése nagy hangsúlyt helyezett a század első éveiben a bányatelepen élők körében fel-felbukkanó járványok (vörheny, tífusz stb.) megfékezésére és a már megbetegedettek kezelésére. A hatékonyabb és nem utolsó sorban biztonságosabb gyógyító munka érdekében a választmány 1909-ben egy 13 kórtermes, 35 fő befogadására alkalmas járványkórház, valamint egy mellette működő fertőtlenítő-intézet felállítására mellett döntött, amelyek még ebben az évben átadásra kerültek.

A bányatárspénztári tagokat gyógyszerekkel és gyógyászati segédeszközökkel ellátó házi gyógyszertárat 1899-ben nyitották meg. A patikában az első évben egy gyógyszerész (Kammerlohr J. Vilmos) dolgozott, majd 1901-ben Káldor Lajos felvételével kettőre nőtt a patikusok száma.⁶⁷ Az új munkatárs havi juttatása 140 K volt, amely kiegészült a bányavállalattól kapott lakással, szénjárandósággal és áramellátással.⁶⁸

Az 1901 és 1904 közötti választmányi üléseken több alkalommal is szóba került a gyógyszertárakban dolgozók bérezésének kérdése, ám az ezzel kapcsolatos döntést csak 1904 októberében hozták meg. Mind Kammerlohr, mind pedig Káldor béremelési kérelmet nyújtott be, amelyet azzal indokoltak, hogy miután a más településeken működő, hasonló forgalmú (300 vény/nap) gyógyszertárakban kétszer annyian dolgoznak, mint Tatabányán, ezért rendkívül méltányosnak találnák, ha ezt a többletmunkát fizetésük emelésével kompenzálnák. Kérelmüket a választmány elfogadta és a rangidős patikus éves bérét 2.000 K-ról 2.400 K-ra, a másodgyógyszerészt, pedig 1680 K-ról 2080 K-ra növelte.⁶⁹

Az egyre növekvő forgalom (400-500 vény/nap) és a bányatelepeken kitört kanyarójárvány miatt (1905) az éjjeli és nappali -már-már folyamatosnak tekinthető- munkavégzés a két gyógyszerészt oly annyira kimerítette, hogy „kötelességüknek alig tudtak már megfelelni”. Munkájuk megkönnyítése érdekében a bányatárspénztár vezetése három kisegítő asszony foglalkoztatása mellett döntött, akik 1 K 20 filléres napibér fejében vállalták, hogy segítséget nyújtanak a patikusoknak.⁷⁰

Talán ez a feszített munkatempó is közrejátszhatott abban, hogy Káldor Lajos 1905 szeptemberében lemondott másodgyógyszerészi tisztségéről és helyére Csics Miklós okleveles gyógyszerészt nevezték ki. Az új patikus fizetését 2.400 K-ban állapították meg, amely éppen egyenlő volt rangidős kollégája keresetével.⁷¹

⁶⁷ Tárláda jegyzőkönyv, 1904. október 30. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶⁸ Tárláda jegyzőkönyv, 1901. március 24. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁶⁹ Tárláda jegyzőkönyv, 1904. október 30. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷⁰ Tárláda jegyzőkönyv, 1905. február 5. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷¹ Tárláda jegyzőkönyv, 1906. február 25. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

Mindezen kedvező irányú változás ellenére két esztendővel később már azt javasolták, hogy a társláda részesítse őket újrólévi jutalomban, amely –ismereteik szerint- más gyógyszerkiadásokban is bevett gyakorlatnak számított és amellyel egyben a gyógyszerkiadások csökkentése terén elért eredményeiket is honorálhatták volna. Ezen két érv meggyőzte a döntéshozókat és 1907 márciusában a két patikus 100-100 K jutalomban részesült.⁷²

Az esztendő végén elkészült kimutatás szerint az év folyamán 45.300 vényt váltottak be a patikában, amely jelezte, hogy szükség van egy olyan állandó laboránsra, aki nem csak alkalmanként, hanem rendszeresen segíti a patikusok munkáját. A munkakör betöltésére Grossmann Máriát találták a legalkalmasabbnak, aki napi 1 K 50 filléres bérért vállalata az ezzel kapcsolatos teendők ellátását.⁷³

1911-ben König János segédgyógyszerész személyében újabb szakemberrel bővült a gyógyszerkiadásban foglalkoztatottak száma, aki már az első esztendőben 150 K jutalomban részesült.⁷⁴ Egy évvel később – az időközben elhalálozott- Csics Miklós patikus álláshelyét, Heuter Juliska okleveles gyógyszerésszel töltötték be, aki juttatásként havi 200 K munkabért és a bányaalalmazottaknál megszokott szolgálati lakást, szénjárandóságot, valamint ingyenes áramellátást kapott.⁷⁵

Négyhavi tatabányai tartózkodást követően a patikusnő lemondott, helyét – az előbbieken említett juttatások meghagyása mellett - Horváth Zoltán okl. gyógyszerész vette át.⁷⁶ Távozásának valódi okát nem tudjuk, de ismerve a bányavállalatnál foglalkoztatottak között meglévő társadalmi távolságot (amit sokszor a kasztrendszerhez hasonlítottak) az is elképzelhető, hogy a meglehetősen férfiközpontú szemlélettel rendelkező helyi társadalom nehezen fogadta el egy női munkavállaló jelenlétét egy olyan területen, amely hivatás üzését korábban a férfiak privilégiumának tartottak.

Az 1912-ben átadott új bányakórház mellett egy évvel később megépült a gyógyszerkiadás új épülete, amelynek berendezéséhez a bányatárspénztár 6.000-6.500 K támogatást nyújtott.⁷⁷ Az új épületbe való költözést követően, Neuwirth Ernő gyógyszerészsegéd felvételével a munkavállalói létszám tovább gyarapodott.⁷⁸ A kétszintes épület földszintjén három

⁷² Társláda jegyzőkönyv, 1907. március 3. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷³ Társláda jegyzőkönyv, 1907. december 8. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷⁴ Társláda jegyzőkönyv, 1911. február 26. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷⁵ Társláda jegyzőkönyv, 1912. február 25. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷⁶ Társláda jegyzőkönyv, 1912. június 2. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷⁷ Társláda jegyzőkönyv, 1913. február 9. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁷⁸ Társláda jegyzőkönyv, 1913. augusztus 31. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

gyógyszerhelyiséget, egy várótermet, laboratóriumot, raktárt, ügyeletes szobát és irodahelyiséget, az emeleten pedig a két gyógyszerész lakását alakították ki.⁷⁹

A társpénztár által fenntartott gyógyszertár munkájában a legnagyobb dilemmát, a tagsággal nem rendelkező MÁK alkalmazottak kiszolgálása jelentette. Annak ellenére, hogy a gyógyszertárat a társpénztár létesítette és működtette, az intézménynek ki kellett elégítenie a bányatelepeken élő valamennyi munkavállaló szükségleteit is. Miután a tagsággal nem rendelkezők a patika fenntartási költségeihez nem járultak hozzá, ezért a társulat igazgatósága 1913-ban utólag kifizette a megelőző 10 évben kiadott gyógyszerek ellenértékét (15.000 K-t) és egyúttal vállalta, hogy 1914. január elsejétől minden évben 2.000 K támogatásban részesíti a telepi gyógyszertárat.⁸⁰

A helyben működő egészségügyi intézmények mellett a bányatárspénztár a tagok gyógyüdülését is támogatta. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a társláda már az 1900-as évek elejétől rendszeres munkakapcsolatban állt a pöstyéni munkáskórházzal, ahol minden esztendőben 1-2 ágy a tatabányai munkások rendelkezésére állt. Miután a nyári időszakban az intézmény állandó helyhiánnyal küzdött, ezért a társpénztár vállalta a szabad férőhely folyamatos biztosítását lehetővé tevő évenkénti 140 K befizetését.⁸¹

A beutalás módjáról és feltételeiről sajnos nem sokat tudunk, de az a jegyzőkönyvekből nagyon jól látható, hogy a legtöbbször éppen a választmány tagjai voltak azok, akik ezt a szolgáltatást igénybe vehették. Mindez némiképp arra is utalhat, hogy a vállalati jóléti politika elsősorban a munkavállalói hierarchia magasabb szintjein elhelyezkedő alkalmazottaknak nyújtott jobb színvonalú szolgáltatásokat és az alacsonyabb szinten lévőknek meg kellett elégedniük az előbbiekhöz képest szűkebb körre kiterjedő „csomagokkal”.

A gyógyüdüléssel kapcsolatos dilemmák is jól jelzik, hogy dolgozatunkban –források hiányában- csak a tatabányai egészségügyi ellátórendszer és a munkásbiztosítási rendszer kiépülésének bemutatására vállalkozhattunk, de nem ismerhettük meg ezek legfontosabb működési mechanizmusait. Sok kérdésre választ kaptunk, de arra a kétségtelenül érdekes kérdésre nem, hogy ki vagy mi állt ezen intézmények létesítése és működtetése mögött: a bányatárspénztár, amely létét a munkavállalók és a munkáltatók befizetéseinek köszönhette vagy a munkáltatók, akik a munkavállalók bérének levonásaiból jóléti célokra fordítottak bizonyos összegeket vagy a mindkettőnek „fizető” munkavállalók?

⁷⁹ 1928. május 4. MOL Z-252 56. cs. 284. d. 115. p.

⁸⁰ Társláda jegyzőkönyv, 1913. augusztus 31. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)

⁸¹ Társláda jegyzőkönyv, 1909. február 7. (JAMK Helyismereti Gyűjtemény)